Utrydningstruede fortellinger

Å fange og formidle tegnspråklige fortellinger før hendene stilner

Prosjektnr. 2010/3/0291
Rehabilitering
Norges Døveforbund

Forord

I denne rapporten vil vi oppsummere arbeidet vi har gjort med å samle historier fra eldre døve mennesker fra flere steder i Norge. Dette har vært et ettårig prosjekt hvor vi både har besøkt døves seniortreff samt hatt samtaler med døve på tomannshånd. Resultatet blir en DVD hvor vi samler mye av fortellingene, lydsetter og tekster dem, slik at denne viktige delen av norsk kulturhistorie blir tilgjengelig for flere.

Våre aller viktigste samarbeidspartnere i dette prosjektet er eldre døve mennesker som raust har delt sine historier og opplevelser med oss. Vi skylder dem stor takk!

Sammendrag

Døve er en språklig- og kulturell minoritet i Norge. Deres historie er innvevd i den norske historien og er en del av den norske kulturarven. Fortellinger er en hjørnestein i dannelse av vår identitet som mennesker i ulike fellesskap og dette prosjektet handler om å samle døve menneskers fortellinger på norsk tegnspråk. Dette er en del av kulturhistorien som det haster med å dokumentere. Eldre døves livserfaringene er gradvis i ferd med å forsvinne og kan gå tapt da de i svært liten grad er skriftliggjort. Målet med prosjektet har vært å dokumentere historien gjennom videoopptak av døve som forteller sine historier på norsk tegnspråk.

Prosjektet skal resultere i en DVD med utvalgte fortellinger som er blitt oss fortalt. Innsamling av fortellinger har blitt gjort ved at vi har vært på besøk både på seniortreff hvor eldre døve møtes, samt at vi har hatt samtaler med enkeltpersoner. Samtalene har blitt filmet og vi har fått samlet inn flere timer med fortellinger som utgis på DVD.

Innsamlingen har resultert i et rikt materiale som kan anvendes utover dette prosjektets formål. Fortellingene kan brukes som de er, men er også velegnet til både gjenfortellinger, rollespill og eventuelle andre former materiell som retter seg mot døve barn og ungdom og deres nettverk. I mange sammenhenger minner vi hverandre om at kunnskap om historien hjelper oss å forstå nåtiden, dette gjelder også døve menneskers fortellinger om eget liv.

Vi anser dette prosjektet som en start på videre innsamling av historier. Vi har foreløpig snakket med den eldre generasjon som er i ferd med å forsvinne, men etter dem kommer flere generasjoner som har sine historier og opplevelser som også er viktige for å ivareta en tid som aldri kommer tilbake, men som kan forklare og belyse fenomener vi ser i dag.

Bakgrunn for prosjektet/Målsetting

Det er skrevet noen få bøker om Døves historie i Norge. Det er også gitt ut en video i 1990 hvor døve deler sine historier, i tillegg kom det ut en DVD om døve steinhoggere i 2007. Det er altså begrenset hva som finnes av materiell på tegnspråk, fortalt av døve selv.

Vi lever i et flerkulturelt samfunn hvor aksepten for mangfoldet øker. Døve er en av de gruppene mennesker som fremdeles primært defineres som funksjonshemmede og ikke som en språklig og kulturell minoritet, selv om de anser seg selv som det. Det å skape sin egen identitet kan for mange være en utfordring når de slites mellom disse ulike perspektivene, samt forventninger fra verden rundt seg. Derfor er det opplagt at døves fortellinger er viktig for unge døve menneskers identitetsdanning og syn på seg selv i et historisk perspektiv.

Norske Døve lever i det norske majoritetssamfunnet, de påvirkes derfor selvsagt av de samme hendelsene som alle andre medborgere. Det har vært viktig å få frem det som er det særskilte med døves livsvilkår i et historisk perspektiv. Hvordan opplevdes det for eksempel for et døvt barn å reise bort fra hjemsted og familie til en døveskole? Hva skjedde med døve elever som var på døveskolen da krigen brøt ut? Hvilke refleksjoner gjør de seg som voksne om tiden før de fikk utviklet et godt begrepsapparat? Den generasjonen vi har konsentrert oss om i denne omgangen, er en generasjon som er i ferd med å forsvinne. Flere av deltakerne er godt over 80 år og deres historie må ikke gå tapt.

Den opprinnelige framdriftsplanen var som følger. I første kvartal skulle man kartlegge mulige fortellere og lage prioriteringsliste over invitasjoner. Seminarene skulle planlegges og organiseres. I andre kvartal skulle man gjennomføre noen seminarer og gjøre opptak av deltakerne – opplegget skulle etter dette justeres etter behov. Samtidig var planen å jobbe med utforming av produktet. Opptakene tenkte man å gjennomgå i tredje kvartal og da var også planen å arrangere og gjennomføre de neste opptakene. Gjennomgang av disse opptakene, redigering, oversettelse til norsk, teksting og lydpålegging skulle gjøres i fjerde kvartal, i tillegg til ferdigstilling.

Prosjektgjennomføring/Metode

Døvemiljøet i Norge er relativt lite, men det dreier seg likevel om noen tusen mennesker. Det å skulle «velge ut» personer som skulle få delta i prosjektet ble en utfordring. Eldre døve mennesker har tegnspråk som sitt førstespråk og ikke alle er komfortabel med skriftlig kommunikasjon på norsk. Mange bruker både sms og e-post, men ikke alle. Dermed så vi at det ikke var tid til en omstendelig brevskrivingsprosess hvor vi måtte vente på svar. Vi valgte derfor en annen tilnærming. I Trondheim, hvor Møller-Trøndelag kompetansesenter befinner seg, dro vi på besøk på seniortreff for å informere om prosjektet og undersøke hvem som kunne tenke seg å bidra. Det var nødvendig for å sikre at kommunikasjonen kom fram og for å ufarliggjøre prosjektet. En del eldre anser ikke sin egen historie for å være viktig nok til å fortelles – de ser ikke verdien av den. Det ble viktig å formidle verdien av prosjektet til dem. I Bergen hadde vi en kontaktperson som informerte seniorgruppen om prosjektet før vi kom – slik at de visste hva de gikk til. Noen av fortellerne valgte vi å ha eneintervju med av ulike årsaker, de ble informert direkte av prosjektleder.

Å snakke til en person du kjenner i trygge omgivelser er noe annet enn å snakke til et kamera. Den faktoren ble viktig å gjøre mindre påtrengende. Vi ville skape en avslappet situasjon. Samtalene på seniortreff ble gjennomført ved at deltakerne satt i en halvsirkel og pratet med hverandre og til prosjektleder som satt på siden foran dem. Enkeltintervjuene ble gjennomført på samme måte, som en samtale mellom forteller og prosjektleder. I én av samtalene ble det viktig å sitte direkte overfor fortelleren, fordi vedkommende nærmest er blind.

På grunn av endring i sammensetning av prosjektgruppen, valgte vi en annen tilnærming. Prosjektet ble gjennomført med færre treff enn skissert. Som nevnt plukket vi ikke ut enkeltpersoner, men fikk frivillige som vi fikk kontakt med via seniortreff. Vi har likevel fått tatt flere timer med opptak av døve som har gått på døveskoler flere steder i landet. Så til tross for at vi ikke har dekket landet geografisk ved å reise så mye som vi hadde tenkt, så har vi fått snakket med døve som dekker landet geografisk med tanke på skolegang. Alle opptak er gjort, men sluttredigering er ikke 100% fullført når rapporten skrives. Det er et møysommelig arbeid å redigere samtaler, som kan være til dels springende, til en kronologisk helhet.

Resultater og resultatvurdering

Både forfatteren av søknaden og involverte prosjektmedarbeidere kjenner godt til døvemiljøet og historiene som fortelles. Mange av dem fikk vi frem i samtalene, ved å stille ledende spørsmål. Vi så likevel at arrangerte samtaler kanskje ikke alltid er egnet for å trigge hukommelsen. Døve har alltid vært flinke til å holde kontakt med hverandre etter endt skolegang. De arrangerer konfirmasjonstreff med jevne mellomrom. På disse treffene blir det ofte mye historiefortelling. Da samles de for å mimre om skoletiden, og denne formen for samvær trigger gamle minner, som de snakker om. Det fortelles om kø for å komme opp og fortelle for forsamlingen. Denne effekten får vi ikke når vi strukturere samtaler slik vi gjorde. Det ble skissert flere dagers seminar, men det så vi kunne bli en utfordring å få arrangert. En grunn er blant annet at informasjonen til denne gruppen eldre når best frem når vi snakker til dem direkte. Det var flere som var litt usikre på hva dette egentlig var for noe. Prosessen med å arrangere seminarer ville derfor bli for tidkrevende i et ettårig prosjekt. Dette er en lærdom vi tar med oss videre; det burde vært søkt om som flerårig prosjekt. Vi har likevel tenkt på hvordan vi kan ta dette videre. Mer om det i neste avsnitt.

Vi fikk fanget mange spennende fortellinger, som egner seg både til å bli vist direkte som de er, samt at de kan bearbeides i andre typer materiell. Mye kan egne seg til gjenfortelling, rollespill og historisk fremstilling. Dette er viktig historisk materiale som må ivaretas for fremtidige generasjoner. Disse menneskene bærer med seg en minoritetshistorie som dessverre har fått veldig liten oppmerksomhet i det norske samfunnet. Deres arbeid i interesseorganisasjoner og deres måte å bidra til samfunnet på har lagt grunnlaget for yngre generasjoner av døve. For ikke å glemme det faktum at døve barn som bodde i internat oppdro hverandre og på mange måter ble som familie, og familiers historier er som kjent viktige å binge videre fra en generasjon som er i ferd med å forsvinne.

Denne innsamlingen av materiell er viktig og interessant for alle som jobber med og for tegnspråk og hørselshemmede i Norge. Det kan også være interessant for andre som er interessert i minoriteters historier og levevilkår. Selvsagt er det også interessant i historien om funksjonshemmedes plass i det norske samfunnet. Opptakene kan etter hvert også bli gjenstand for forskning på språk, språkutvikling og språkbruk i Norge.

Oppsummering/Konklusjon/Videre planer

Det er samlet inn mye viktig materiell i dette prosjektet. Redigert versjon blir utgitt som et selvstendig produkt i form av en DVD som blir tilgjengelig i Møller-Trøndelag kompetansesenters nettbutikk på www.erher.no/nettbutikk. Vi ønsker å bearbeide mye av materialet videre til bruk i annet materiell, som undervisningsmateriell til hørselshemmede elever i skolen. Dette er også viktig historisk materiale som vi ønsker å formidle videre til foreldre til døve barn av i dag. Tegnspråket vi bruker i Norge i dag, hadde sin opprinnelse på døveskolene - flere av disse historiene sier noe om fremveksten av språk som er viktig i et språkhistorisk perspektiv. Voksne døve som reflekterer over sin manglende begrepsforståelse som barn er også viktige historier for foreldre av i dag, slik at de bedre kan forstå sine egne barns språklige utvikling.

At vi fikk penger til dette prosjektet har satt i gang en prosess som vi har snakket om i mange år; å samle døves egne historier, på deres eget språk. Vi ønsker å fortsette å ta opptak og samle inn historiene. Som nevnt over møtes døve med jevne mellomrom for å feire konfirmasjonsjubileum. Vi ønsker å be om tillatelse til å bli med på noen av disse for å kunne feste noen av historiene til film. Som nevnt er det nok her vi kan få flere konkrete historier, øyeblikksbilder som vi kan ta vare på for ettertiden.

Møller-Trøndelag kompetansesenter har ansvar for norsk tegnordbok. Et av målene med den er også å ta vare på gamle tegn som ikke brukes så mye lenger. Vi ser ofte at når døve møtes kommer de på tegn de brukte som barn, men som de ikke bruker lenger. Dette er språkskatter som må passes på. Tegnspråk er et visuelt og gestuelt språk som ikke har eget skriftspråk. Derfor er det mye viktig data som allerede er gått tapt fordi videoteknologien er såpass ny, men vi begynner nå!